

Nr 2 2012

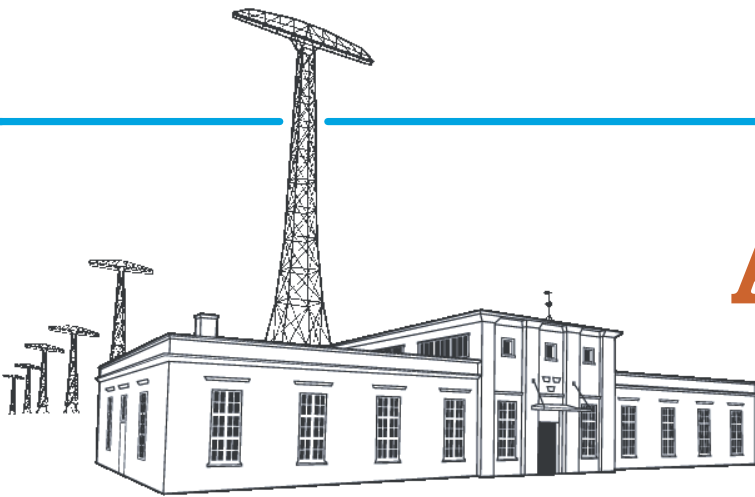
Medlemsblad för

Alexander

Grimeton

Veteranradios

Vänner

Alternatorn

Räddning – trådlöst sedan Titanic

Utställning på Världsarvet hela året. I utställningen ingår denna radiohytt som lånats från Sjöfartsmuseet i Göteborg. Projektkoordinator Jennie Helin berättade om utställningen under invigningen den 14 april, på hundraårsdagen av Titanics förlisning.

ALEXANDERSONDAGEN 1 juli sid 3

www.alexander.n.se

Hej alla vänner i Alexander!

Oväntad reklam fick vår gamla radiostation i programmet Melodikrysset i radions P4 ett par lördagar på senvintern. Jag tror det var så att någon från Grimeton hade vunnit pris i Melodikrysset och när programledaren Anders Eldeman skulle läsa upp namn och adress så hade han ingen riktig koll på hur Grimeton skulle uttalas. Det blev lite amerikanskt uttal och brytning alltså "Graiton", ungefär.

Men sådant går ju inte för sig och Grimetonborna hörde av sig och påpekade misstaget samt upplyste Eldeman om var Grimeton låg och att uttalet var vanligt hederligt svenskt. Eldeman erkände oförbehållsamt att han aldrig hade hört talas om radiostationen Grimeton, trots att det var världsarv dessutom, vilket han uppenbarligen tyckte var lite pinsamt för honom som jobbar med radio! Det blev i alla fall en fortsättning på detta även lördagen därpå eftersom någon hade skrivit till Eldeman och upplyst honom om dialekten: "Här säger vi rätt och slätt Grimeta".

Tack alla ni som skrev till Eldeman och gjorde Radiostation, Världsarvet Grimeton ännu mer känt.

Jag vet att en tanke är att bjuda in Melodikrysset och sända det från Radiostationen med publik. Det vore väl något? Vi får se, kanske, kanske...

I detta nummer finns också en intresseväckande artikel om järnvägstelegrafnycklar, skriven av vår medlem Harald Löfhede, start på sidan 5.

Rapport från årsmötet kan ni läsa på sista sidan.

Vill du lära dig om sändaren, SAQ i sommar? Läs mer på sidan 4.

Vad som för övrigt händer på Världsarvet i sommar är sammanfattat på sidan 4. Närmast startar Alexanders kvällssändningar (tisdag 26 juni). Alexandersdagen, firas söndag 1 juli. Se schemat på sidan 3.

Till sist observera att Utställningen "Räddning – trådlöst sedan Titanic" pågår ända till 16 december. Många tillfällen alltså att se denna superba utställning.

John Strandberg

Rolette drar barn på Alexandersdagen i år igen.

Alternatorn

Alexander GVV

– Grimeton Veteranradios Vänner

Radiostationen, Grimeton 72

SE-432 98 Grimeton

E-post: info@alexander.n.se

Hemsida: www.alexander.n.se

Redaktör: **John Strandberg**

Tel 0705 857381 fax 0340 37373

E-post: john.strandberg@swipnet.se

I redaktionen: **Ulf Larsson**

Ansvarig utgivare: **Jan Steinbach**

Teknisk produktion: **Benny Johansson**

Tryckt hos Tryckshopen, Varberg, 2012

Årgång 7 (Nr 26 från starten 2006)

Alexandersondagen 2012

Välkommen till Alexandersondagen, söndag den 1 juli. Det blir som vanligt olika aktiviteter i och kring radiostationens natursköna omgivning.

Du väljer själv vad du vill vara med på.

Så här ser programmet ut med reservation för ändringar

Tid	Aktivitet	Plats
10.00	Alexandersondagen öppnas. Ingång via Informationsbyggnaden	
10.00 start för:		
	Strålning, blix och dunder Paret Helin/Sikö experimenterar <i>Ställ frågor och diskutera med Arne Sikö och Charlotte Helin</i>	Mitt emot Sändarsalen i f d garaget
	Åktur med hästen Rolette	Fältet vid kylvattendammen
	Alex labb	Mitt emot Sändarsalen i f d garaget
	Sändaramatörerna	På gaveln i f d garaget
	Videovisning	Informationsbyggnaden
	Poängpromenad	Start vid kylvattendammen
	Loppmarknad	Tältet nära kylvattendammen
	Servering i Informationsbyggnaden och tältet vid kylvattendammen	
10.15	Guidad promenad till torn 1	Samling vid kylvattendammen
10.30	Alternatorn startas	Sändarsalen
11.00	Utsändning av ett meddelande	Sändarsalen
11.15	Guidad promenad till torn 1	Samling vid kylvattendammen
11.30	Karl-Gustav Strid om Alternatorn och konstruktören Ernst Alexanderson	Informationsbyggnaden
13.30	Alternatorn startas	Sändarsalen
14.00	Utsändning av ett meddelande	Sändarsalen
14.15	Guidad promenad till torn 1	Samling vid kylvattendammen
14.30	Karl-Gustav Strid om Alternatorn och konstruktören Ernst Alexanderson	Informationsbyggnaden
16.00	Alexandersondagen avslutas	

Resultat från poängpromenaden redovisas på vår hemsida www.alexander.n.se

Sommarkurs och kvällssändningar

I våras avslutades en nybörjarkurs i handhavandet av SAQ, Alexanders sändaren. Har du funderat på att vara med på en kurs, men tycker att du bor för långt bort? I sommar kommer vi att anordna två tvådagars intensivkurser för nybörjare som i första hand är tänkta för dem som inte har möjlighet att vara med på våra kurser höst och vår,

Sommarkurs i handhavandet av sändaren, SAQ

Under veckorna 29 och 32, måndag-tisdag 16-17 juli och 6-7 augusti anordnar Alexander en kurs i handhavandet av Alexandersonalternatorn, SAQ. Kursavgift 850 kr och då ingår också Alexanders utbildnings-dvd. Kurserna avslutas alltså på tisdagar i samband med att SAQ startas under kvällsvisningarna. Kursledare är Ola Hernvall och Arne Sikö. Anmälan och frågor till info@alexander.n.se

Kursledarna Arne Sikö och Ola Hernvall.

Sommarens program på Radiostationen:

Juni, juli och augusti

Världsarvet

öppet dagligen 10.00 -17.00

Visningar på **svenska** kl 11.00, 12.00, 14.00, 15.00 och 16.00.

Visningar på **engelska** kl 13.00 (1 pm) och 15.00 (3 pm).

Filmen om Radiostation Grimeton visas varje halvtimme.

Kvällsöppet

Tisdagskvällar, 26 juni – 21 augusti, kl 18-20. **Alexander** har visning med sändarstart. Även tornvandring och videovisning.

Söndag 1 juli

Alexandersondagen kl 10-16 (se sid 3)

September:

Världsarvet har helgöppet 10-15.

Räddning – trådlöst efter Titanic kan beskådas till och med den 16 december.

Jan Steinbach och Gunnar Larsson från Alexander sätter radiohytten på plats.

Guidad visning av "Titanic" utställningen

OBS!!

Alexanders medlemmar har fritt inträde till Världsarvets visningar och arrangemang. Givetvis ska medlemskortet uppvisas.

Till Alexanders kvällsvisningar och Alexandersondagen har medlemmar fritt inträde och får dessutom ta med sig en gäst som går in gratis. **Obs att detta gäller endast kvällsvisningarna och Alexandersondagen.**

JÄRNVÄGSTELEGRAFNYCKLAR

Jag vill gärna skriva ihop något om vad jag kommit underfund med om och omkring de där nycklarna, som trots allt hade en tillvaro och betydelse under ganska många år.

Begreppet är kanske inte så vanligt. Bland radioamatörer och proffs är nog uttrycket LM (Ericsson) nyckel mer bekant. Det började i samband med järnvägsnätets tillkomst i Sverige. Händelsen förde även med sig många andra saker, som tex att tidsuppfattningen standardiserades. Vi fick en gemensam tid för Sverige. Man kunde ju inte göra upp tidtabeller om varje ort hade sin tidräkning, baserad på när solen stod högst på just den orten.

Öllernyckeln, polerad.

Just tidtabeller och informationer om tågens avgångar och annat som hängde samman med tågens drift krävde att information behövdes mellan stationerna. En sammanslagning av olika järnvägsföretag förde fram till ett gemensamt, nationellt företag "Statens järnvägar".

Den man som fanns med då telegrafens utvecklades, var Anton Henric Öller. Han var egentligen sidenfabrikör, men hans vän kaptenen och uppfinnaren Anton Ludvig Fahnehjelm fick honom intresserad av telegrafi, och 1853 öppnades den första telegrafförbindelsen Stockholm- Uppsala.

1857 grundades Öller & Co. Redan 1856 hade Öller tillsammans med en urmakare lämnat in en patentansökan på en telegrafnyckel. Tillverkningen var hantverksmässig och hade konkurrens från större, utländska företag.

Genom förste arkivarie Lars Wickström, avd statliga arkiv, enhet Marieberg, har jag fått veta att patent 57 den 9/10 1857 avser telegraftangenter. Genom att jag i bor i Mölndal har jag inte haft möjlighet att studera patenthandlingarna, men för dem som har möjlighet bör serien E XVIIlea:25 (1857) efterfrågas.

1866 antogs Lars Magnus Ericsson som elev hos Öller & Co. På stipendium fick sedan LM E utbildning bland annat hos Siemens & Halske. Han återvände 1875 till Öller & Co, som han dock lämnade 1876 för att öppna eget. Han tog med sig andra anställda från Öller & Co.

1886 blev konkurrensen för svår för Öller & Co. Ericsson hade billigare och bättre apparater och tog över tekniker genom att erbjuda högre löner.

Varför denna historiska utblick? Jo, på hyllan stod en gammal nyckel, inköpt som skrot under min skoltid i Karlskrona, på "pillemauset". Den behövde diverse tillsyn, för bottenplattan hade blivit sned och spruckit, och oxid hade lagt en grå hinna över mässingen. Det stod Öller & Co, Stockholm på armens ovansida. Efter långa stunder med tvålull och Häxans polermedel tog skinnet på fingrarna slut, och jag googlade en stund i ämnet som omväxling.

Ett par andra telegrafnycklar, dock inte med någon ursprungsbeteckning, visade tecken på att de hörde till samma "familj". Var det någon skillnad?

Hela konstruktionen är ju tämligen gedigen. Mest framträdande är de tre polskruvsförsedda mässingsbitarna i ena änden av bottenplattan. Med knoppen mot åskådaren så ser man bokstäverna SB på den högra biten och LB på den vänstra. Dessa bitar har halvrunda urspårningar som vetter mot de övriga bitarna. Den mittersta biten har följaktligen två urspårningar och håller också den slutande kontakten mot tangentarmen. Funktionen hos dessa bitar var följande: I telegrafstationens uppkoppling ingick en omgång batterier för spänningsmatning. Vid kontakt med närbelägna motstationer erfordrades inte så hög batterispänning för att manövrera skrivaren på mottagarsidan, och då kunde man, genom att sätta en kopplingspropp vid uttaget LB, använda en mindre del av batteriet. Vid kontakt med mera avlägsna motstationer krävdes hela batteriet SB för att överföra dragströmmen då ju ledningsmotståndet var högre. I dag har tyvärr de flesta nycklar som lever kvar blivit av med denna kopplingspropp. Nycklarnas tyngd, och därmed förmågan att stå stilla på bordet gynnas ju av dessa bitar.

Emellertid har bottenplattan försetts med inte mindre än fyra försänkta hål för att kunna skruvas fast i det eventuella stationsbordet. Nyckelns olika mässingdelar är försedda med instansade siffror på undersidan. En trolig förklaring till detta är de dåtida tillverkningsmetoderna. I enstaka fall kan man se gjutfel på mässingsmaterialet. Man kan anta, att gjutning av grovmaterial ägde rum, varefter de olika bitarna slipades för hand och putsades för att passa ihop, och när detta var gjort punsades ett identifieringsnummer in på samhörande bitar, avsedda för samma nyckel.

Överfallen till axellagren bör man vara noga med – det kan vara svårt att kontrollera friktionen i lagret annars. För att ge ytterligare identifikation här har man kompletterat numret med en punkt på ena sidan. Motsvarande punkt återfinns vid lagersätets nummer.

En egendomlighet med Öllernyckeln är att stålaxeln är konisk i den del som går genom nyckelarmen. De omärkta nycklarna har jämnsvarvad axel och representerar kanske en längre gången verkstadsstandardisering. Givetvis måste man vara försiktig vid ihopsättning så att man inte skadar materialet.

Tidens tand brukar man beskylla för en del; de där propparna för omkoppling LB/SB verkar vara försvunna från de flesta nycklar av denna sort, och de små spiralfjädrar, som är avsedda att säkerställa strömflödet till nyckelarmen, även om axelns lagring är litet "motståndsfyllt", verkar också ofta ha råkat ut för samma tand. Den koniska stöd-kuts, som skall utgöra stopp för armens rörelse nedåt vid kontakttungan är också oftast borta.

Skruvar och gängor är ett litet kapitel för sig. De olika tillverkarna kan ha använt sig av olika gängsystem – reglerskruven för fjäderspänningen har alldeles egen stigning tex.

Man får hålla i minnet att Joseph Whitworth presenterade sitt gängsystem 1850, och

användningen av detta gängsystem kanske inte hade slagit igenom 1856, som väl får antas som födelseår för telegrafnyckeln av vår typ. En slutsats – håll ordning på skruvarna och i vilka hål de hör hemma!

Man kan anta, att när Öller 1886 gav upp stora delar av sin tillverkning, upphörde också tillverkningen av telegrafnycklar märkta Öller & Co. Det innebär, att sådana nycklar är minst 126 år gamla i år. De ursprungliga ritningarna och därmed utformningen bör ha funnits kvar ett antal år, men Lars Magnus Ericsson kapade så småningom bort omkoppleriet mellan LB/SB, säkerligen på grund av andra och mera diversifierade användningsområden.

Nästa förändring var att axeln utformades som spetslagrad, något som säkert underlättades av bättre verktyg och maskiner i tillverkningen. En ytterligare ändring, säkert på grund av krav i andra kretslösningar, var att förse nyckeln med dubbla tungor, så att två skilda kretsar kunde nycklas "simultant". Här blev justeringen mycket mer känslig och beroende av de nycklade kretsarnas eventuella eftersläpning.

Troligtvis upphörde LM Ericsson att tillverka telegrafnycklar, och de mycket robusta och enkla nycklar, som i stället för en axel hade en flat fjäder med reglerbar fjäder-spänning, kom att dominera marknaden.

Under den tid Televerket var ägare till radiostationerna på handelsflottans fartyg var denna enklare nyckeltyp den vanliga ombord.

En detalj: de nycklar som utgjorde delar av de gamla telegrafnäten, antingen som järnvägstelegraf eller öppna telegraflinjer, användes ofta ihop med remsskrivare av fjäderdriven typ med ett litet "bläckhjul" mot vilket pappersremarna trycktes i takt med den inkommande telegrafsignalen. Detta bläck behövde man fylla på när det tog slut eller torkade. Ofta spilldes någon skvätt, och en del landade på nyckeln. Givetvis avtorkades det, men undersidan blev nog inte torkad, nyckeln var kanske fastskruvad i arbetsbordet. På så sätt fick man en markering av arbetssituationen, en blåmärkning på undersidan nyckelns träplatta. Vi kanske vågar kalla det "adelsmärke".

Jag har också sett skolsalar för utbildning av telegrafister med samma uppställning, så vårt adelsmärke är inte en hundra procentig garanti för skarp drift.

Så småningom fick jag skinnet att hålla på fingrarna, och putsade en till nyckel, som saknade påskrift om tillverkare, och på skoj frågade jag min fru om hon hade någon uppfattning om åldern på Öllernyckeln där den stod nyputsad – hennes svar blev

"kanske 50 år". Hon blev förvånad när jag efter mina undersökningar kunde säga "mer än 126 år". Så för de som har nöjet att äga och använda en sådan nyckel så hoppas jag att min lilla putsstudie är till nytta och glädje.

**Harald Löfhede/
SM6CSB.**

Vindkraft på årsmötet

Drygt ett 30-tal av Alexanders medlemmar kom till årsmötet, som hölls i mars i Sändarsalen på radiostationen, Världsarvet Grimeton. Styrelsen omvaldes i sin helhet och består av Jan Steinbach, ordförande, Alf Urbath, vice ordförande, Hans Nilsson, kassör, John Strandberg, sekreterare och Ulf Larsson, ledamot.

Ersättare är Arne Sikö och Gunnar Larsson.

Jan Steinbach informerade om verksamheten både den som varit och vad som planeras under det här året. Alexandersondagen hålls söndagen den 1 juli då sändaren (SAQ) startas och meddelande sänds ut. Det blir också åktur med häst och vagn, poängpromenad, Alex labb, tornvandring och experiment under rubriken "strålning, blix och dunder" av paret Sikö/Helin. I handhavandet av sändaren, Alexandersonalternatorn, SAQ, har en fördjupningskurs och en nybörjarkurs hållits. Trivselkvällar, med service på maskinerna, har pågått. "Maskinerna mår väl av att motioneras och de behöver omsorg", sade Jan bland annat. Annat som behöver omsorg är Tvättstugan, som föreningen sköter, och som behöver nytt tak.

Inför "Titanicutställningen" har föreningen monterat upp en radiohytt som lånats från Sjöfartsmuseet i Göteborg. I sommar blir det kvällsvisningar på tisdagskvällarna som vanligt. En nybörjarkurs i SAQ anordnas i sommar se sidan 4.

Efter mötet höll Varberg Energis vd Carl-Arne Pedersen ett intressant föredrag om företaget och dess satsning på alternativa energikällor som t ex vindkraft.

Alexanders ordförande Jan Steinbach och kvällens föredragshållare, Carl-Arne Pedersen, vd på Varbergs Energi.